

Համազասպ Գալստյան

Հայաստանի պետական ​​​​ընտրատեղեկատվական համալսարանի Ամբիոնի
գիտահետազոտական ​​​​կենտրոնի հետազոտող, ընտրատեղեկատվության թեկնածու
Էլ. հասցե՝ hamazasp.s.galstyan@gmail.com

Քրիստինե Թատոսյան

Հայաստանի պետական ​​​​ընտրատեղեկատվական համալսարանի
մարքեթինգի ամբիոնի սահարենյուր ՀՀ պետական ​​​​վերահսկողական
ծառայության ավագ վերահսկող
Էլ. հասցե՝ kristine.tatosyan@gmail.com

Գագիկ Բաղդայան

Հայաստանի պետական ​​​​ընտրատեղեկատվական համալսարանի կառավարման
ամբիոնի սահարենյուր ՀՀ բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության
նախարարության փորձագետ
Էլ. հասցե՝ gagikbadadyan@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2023.2-93

**ՀՀ ԽՈՇՈՐԱՑՎԱԾ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ
ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ ԵՎ ԾԱԽՍԵՐԻ ՕՊՏԻՄԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ
(ՀՀ ԿՈՏԱՅՔԻ ՄԱՐԶԻ ՉԱՐԵՆՑԱՎԱՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

ՀՀ խոշորացված համայնքներում սոցիալ-տնտեսական
զարգացման մակարդակը բարձրացնելու և համայնքային
խնդիրների լուծման կարևոր լծակը բյուջետային եկամուտնե-
րի և ծախսերի արդյունավետ գործող համակարգն է: Հոդվա-
ծում վերլուծվում են համայնքային բյուջեի եկամտային և ծախ-
սային կառուցվածքները և ներկայացվում են գործնական

առաջարկություններ՝ խոշորացված համայնքների բյուջեների ծախսերի օպտիմալացման համար:

Հեղազոյություն առարկան ՀՀ վարչատարածքային բարեփոխումների ազդեցության գնահատումն է համայնքի եկամուտների ապակենտրոնացման և ծախսերի օպտիմալ կառավարման տեսանկյունից: **Հեղազոյության օբյեկտը** ՀՀ Կոտայքի մարզի Չարենցավան խոշորացված համայնքի եկամուտները և ծախսերն են: **Հեղազոյության նպատակն է** գնահատել խոշորացման ազդեցությունը Չարենցավան համայնքի եկամուտների ապակենտրոնացման և ծախսերի օպտիմալ կառավարման մակարդակի վրա՝ ընդհանուր եկամուտներում սեփական եկամուտների մասնաբաժնի փոփոխության և համայնքապետարանի աշխատակազմի վրա կատարվող ծախսերի փոփոխությունների (խոշորացումից առաջ և հետո) հաշվարկի իրականացման միջոցով:

Հետազոտության հիմնական **խնդիրներն են** վերլուծել Չարենցավան համայնքի 2012-2022 թթ. եկամուտների ապակենտրոնացման հիմնական ցուցանիշները, դրանց բացարձակ, հարաբերական արժեքները և տալ ամփոփ գնահատական, ինչպես նաև ուսումնասիրել Չարենցավանի համայնքապետարանի աշխատակազմի վարձատրության ֆոնդերի և հաստիքների փոփոխությունը համայնքի խոշորացման պայմաններում: **Հեղազոյության արդիականությունը** պայմանավորված է նրանով, որ ՀՀ-ում գրեթե չեն իրականացվել որևէ համայնքի եկամուտների և ծախսերի ուսումնասիրություններ՝ ինչպես 2015 թվականից մեկնարկած վարչատարածքային բարեփոխումներից առաջ, այնպես էլ՝ դրանից հետո: Սույն հետազոտությամբ փորձ է արվել պարզելու իրավիճակը և նախանշելու Չարենցավան համայնքի եկամուտների ապակենտրոնացման և ծախսերի կառավարման օպտիմալացման հնարավոր ուղիները:

Հիմնաբառեր. խոշորացված համայնքներ, եկամուտների ապակենտրոնացում, համայնքային ծախսերի օպտիմալ կառավարում, աշխատակազմ, վարչական ծախս

Ներածություն

Ըստ որոշ հեղինակների՝ հարկաբյուջետային ապակենտրոնացման արդյունավետությունը կախված է նրանից, թե ինչպես են տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարողանում ազատորեն տնօրինել և օգտագործել իրենց ծախսերն ու որքանով են նրանք ինքնավար իրենց եկամուտների առումով: Հետևաբար, կենտրոնական կառավարությունը պետք է առավելագույնս մեծացնի տեղական մարմինների եկամուտների ապակենտրոնացման մակարդակը՝ ընդլայնելով նաև տեղական հնարավոր եկամուտների ծավալը (Priyantha W. Mudalige, 2019, էջ 125):

Ակադեմիական հրապարակումներում հանդիպում են կարծիքներ, ըստ որոնց հարկաբյուջետային ապակենտրոնացումը տարածքային և տեղական

ինքնակառավարման մարմինների գործունեության ֆինանսական կողմն է, որը բաղկացած է երկու հիմնական փոխկապակցված խնդիրներից, մեկը՝ ծախսերի պարտականությունների և եկամուտների աղբյուրների բաշխումն է ազգային, մարզային, ինչպես նաև շրջանային կառավարման մարմինների միջև, մյուսը՝ տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին տրվող հայեցողության չափն է՝ իրենց եկամուտները և ծախսերը տնօրինելու համար (Siti Aisyah, 2010, էջ 11), իսկ Ֆագուետը (2004) գտնում է, որ ապակենտրոնացման արդյունքում պետական ներդրումները կրթության և ծառայությունների մյուս ոլորտներում դրական են անդրադառնում բնակչության իրական կարիքների վրա:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում 2015 թվականից մեկնարկած վարչատարածքային բարեփոխումների գործընթացների ազդեցության էական գնահատումներ դեռևս չեն իրականացվել: Նշվածի իրականացման անհրաժեշտությունը և կարևորությունը կայանում է նրանում, որպեսզի ՀՀ-ում համայնքների խոշորացման գործընթացը չդիտարկվի որպես ինքնասպառակ, այլ հանգեցնի թե՛ սեփական եկամուտների դիվերսիֆիկացմանը և թե՛ համայնքային ծախսերի օպտիմալացմանը, ինչը, ենթադրաբար, կնպաստի համայնքների համաչափ զարգացմանը, առաջացնի ոլորտը անընդհատ բարելավելու նոր ուղիներ և մեթոդներ:

Մեթոդը

Հետազոտությունում կիրառվել են գիտական ճանաչողության ընդհանուր մեթոդներից էմպիրիկ հետազոտության համեմատության մեթոդը, վերլուծության, համադրության, վերացարկման մեթոդները, ինչպես նաև ինդուկցիայի մեթոդը: Աշխատանքում կիրառվել է նաև դինամիկ վերլուծության մեթոդը, որի շրջանակներում ՀՀ Կոտայքի մարզի Չարենցավան համայնքի՝ 2012–2022 թթ. եկամուտների վերլուծությունն իրականացվել է այդ տվյալների միակցմամբ, մասնավորապես, խոշորացումից առաջ՝ մինչև 2017 թվականը Չարենցավան համայնքի և նրա կազմում ընդգրկված 5 բնակավայրերի ցուցանիշների վերլուծության համար անհրաժեշտ տվյալները (եկամուտ, ծախս) գումարվել են մինչև 2017 թվականից հետո խոշորացված Չարենցավան համայնքի եկամուտների հետ համեմատությունը համադրելի դարձնելու նպատակով:

Արդյունքները

Չարենցավան խոշորացված համայնքի սեփական եկամուտների՝ 2012–2022 թթ. բացարձակ և հարաբերական արժեքների վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ խոշորացմամբ պայմանավորված՝ համայնքում 2017 թ. հետո նկատվում է սեփական եկամուտների բացարձակ և հարաբերական ցուցանիշների աճ, ինչը վկայում է համայնքի ինքնուրույնության, անկախության մակարդակի բարձրացման մասին՝ շնորհիվ համայնքի սեփական եկամուտները ձևավորող գույքահարկի, վարձավճարների, ինչպես նաև՝ տեղա-

կան վճարների էական աճի, թեպետ համայնքը դեռևս շարունակում է պահպանել իր կախվածությունը ՀՀ պետական բյուջեից:

Չարենցավան համայնքի (խոշորացված) համայնքապետարանի աշխատակիցների վարձատրության չափերի փոփոխության գնահատման նպատակով (խոշորացումից առաջ և հետո) իրականացված վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ խոշորացումից հետո համայնքապետարանի աշխատակազմի վարձատրության ֆոնդը բացարձակ ցուցանիշով աճել է, սակայն դրա մասնաբաժինն ընդհանուր ծախսերում նշանակալի նվազել է Ալափարս, Արզական, Բջնի, Կարենիս, Ֆանտան նախկին համայնքների գումարային ցուցանիշների (խոշորացումից առաջ) համեմատ:

Ծախսերի արդյունավետության մյուս բաղադրիչի գնահատման արդյունքում պարզվել է, որ խոշորացումից հետո Չարենցավան համայնքում շարունակել է պահպանվել վարչական ծախսերի բարձր մակարդակն ընդհանուր ծախսերում, ինչպես որ եղել էր խոշորացումից առաջ:

Խոշորացման ազդեցության պայմաններում մասշտաբի էֆեկտի հաշվին կանխատեսվում էր, որ հիշյալ ցուցանիշը ի հաշիվ ֆոնդային ծախսերի կնվազեր, մինչդեռ ստացվել է հակառակ պատկերը:

Քննարկում

ՀՀ-ում վարչատարածքային բարեփոխումների գործընթացը սկսվել է 2015 թվականից և շարունակվում է իրականացվել մինչ օրս (վերջին խոշորացումը տեղի է ունեցել 2022 թվականին): Ներկա դրությամբ ՀՀ բոլոր մարզերի գրեթե բոլոր համայնքները խոշորացվել են՝ բացառությամբ Արագածոտնի մարզի Շամիրամ, Արարատի մարզի Վերին Դվին, Արմավիրի մարզի Ֆերիկ, Կոտայքի մարզի Արզնի, Շիրակի մարզի Գյումրի, ինչպես նաև Լոռու մարզի Ֆիոլետովո համայնքները:

Համայնքների խոշորացման ակտիվ գործընթացների այս փուլում ՀՀ բոլոր մարզերում արդեն ձևավորվել են 64 խոշորացված համայնքներ, որոնցում ներառվել են 993 բնակավայրեր:¹ Համայնքների խոշորացումն ինքնապատակ չէ և այդ գործընթացները միտված են համայնքների կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը՝ այդպիսով նպաստելով համայնքների զարգացմանը, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը՝ հնարավորություն տալով որոշ տնտեսումների արդյունքում ֆոնդային ծախսերի մեծացման հաշվին նպաստել տեղական զարգացմանը, ինչպես նաև համայնքի բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը:

1 Տվյալները հավաքագրվել և ամբողջացվել են հեղինակների կողմից՝ հիմք ընդունելով «Վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան տարիների փոփոխությունները

Աղյուսակ 1

ՀՀ Կուրայքի մարզի Չարենցավան խոշորացված համայնքի եկամտային ապակենտրոնացման ցուցանիշները²

Համայնք և կազմում ներառված բնակավայրեր	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Չարենցավան խոշորացված համայնք											
Հարաբերական արժեք, %	36.7	36.3	34.0	33.2	33.7	39.6	43.9	43.3	32.9	36.9	39.3
Բացարձակ արժեք (սեփական եկամուտ), մլն դրամ	260,8	257,6	273,7	277,9	276,4	353,4	410,7	448,2	376,6	497,1	539,6

Ինչպես երևում է աղյուսակի տվյալներից՝ Չարենցավան խոշորացված համայնքում վերջին՝ 2022 թ. դրությամբ սեփական եկամուտների տեսակարար կշիռը ընդհանուր եկամուտներում կազմել է շուրջ 39 %: Հարկ է նշել, որ խոշորացումից առաջ այդ ցուցանիշը հինգ տարվա կտրվածքով միջինում կազմել է շուրջ 35 %, իսկ խոշորացումից հետո՝ 2017–2022 թթ., միջին հարաբերական արժեքը կազմել է 39%: Ստացվում է, որ Չարենցավան համայնքում կա եկամուտների ապակենտրոնացման դրական ցուցանիշ և նկատվում է աճի միտում, իսկ սեփական եկամուտների բացարձակ և հարաբերական ցուցանիշների միաժամանակյա աճը ենթադրում է, որ Չարենցավան համայնքում խոշորացումից հետո սեփական եկամուտների աճը ուղեկցվել է դրանց՝ ընդհանուր եկամուտներում ունեցած տեսակարար կշռի աճով:

Միաժամանակ, եկամուտների ապակենտրոնացման ցուցանիշների բարձր մակարդակներ են գրանցվել 2018 և 2019 թթ.՝ համապատասխանաբար կազմելով շուրջ 44% և 43%, ինչը ենթադրում է, որ այդ տարիներին Չարենցավան համայնքը ունեցել է ամենաքիչ կախվածությունը պետական բյուջեից: Այնուամենայնիվ, սեփական եկամուտների աճի տեմպը որոշակիորեն թուլացել է 2020 թ., որը պայմանավորված է Չարենցավան համայնքի մի շարք եկամտատեսականների նվազմամբ, մասնավորապես, 2020 թ.՝ համեմատ 2019 թ. նվազել են տեղական տուրքերը, համայնքի բյուջե վճարվող պետական տուրքերը, գույքի վարձակալությունից եկամուտները, ինչպես նաև տեղական վճարները, որոնք 2019 թ. շուրջ 158 մլն.դրամ ցուցանիշի համեմատ նվազել են՝ հասնելով մինչև 90 մլն. դրամի, ինչը, ենթադրաբար, պայմանավորված է 2020 թ. ռազմական և արտակարգ դրությամբ առաջացած սահմանափակումներով և համայնքային ռեսուրսների արդյունավետության թուլացմամբ:

Համայնքների խոշորացման հիմնական մարտահրավերներից մեկն է նաև խոշորացված համայնքի և բնակավայրերի կառավարման տնտեսական արդյունավետության բարձրացումը՝ ծախսային որոշ տնտեսումների և դրանց օպտիմալ կառավարման հաշվին՝ հնարավորություն տալով որոշակիորեն

² Եկամտային ապակենտրոնացման ցուցանիշի հաշվարկները կատարվեն են հեղինակների կողմից՝ կիրառելով եկամուտների ապակենտրոնացման հաշվարկի հետևյալ բանաձևը՝ Եկամուտների ապակենտրոնացման գործակից=Համայնքի ընդհանուր եկամուտներ-պետության կողմից ստացված պաշտոնական դրամաշնորհներ/համայնքի ընդհանուր եկամուտներ: Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, աղյուսակը կառուցվել է հեղինակների կողմից, տվյալների աղբյուր՝ ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջետային եկամուտներ:

Համագասպ Գալստյան, Քրիստինե Թաթոսյան, Գագիկ Բաղդոսյան

կրճատել վարչական ծախսերը ի հաշիվ ֆոնդային ծախսերի: Միաժամանակ, համայնքների խոշորացման հիմնական սկզբունքներից մեկը՝ տնտեսական նպատակահարմարությունը, ենթադրում է, որ համայնքների խոշորացման արդյունքում մեծանում են տնտեսական գործունեության խրախուսմանն ուղղված հնարավորությունները՝ կապված համայնքային սեփականություն հանդիսացող հողային ռեսուրսների, գույքի, ֆինանսական միջոցների ծավալների համատեղման և մասշտաբի էֆեկտի հետ:

Համայնքների խոշորացման կարևոր արդյունքներից մեկն է նաև աշխատակազմի պահպանման-ծախսերի օպտիմալացումը՝ ի հաշիվ համայնքների խոշորացման արդյունքում համայնքապետարանների աշխատակիցների թվաքանակի կրճատման:

Աղյուսակ 2

Չարենցավան խոշորացված համայնքի և իր կազմի մեջ մտնող բնակավայրերի աշխատակազմի պահպանման վրա կախարվող ծախսերը՝ մինչ խոշորանալը³

Բնակավայր (նախկինում համայնք)/ թվական	2014	2015	2016
Չարենցավան համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	605,345.8	610,422.6	604,228.1
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	80,195.3	85,407.7	81,869.5
Հարաբերական արժեք, %	13.2	14	13.5
Ալափարս համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	37,662.7	60,927.3	57,917.5
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	24,328.9	27,141.0	24,750.9
Հարաբերական արժեք, %	64.5	44.5	42.7
Արզական համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	67,010.9	66,686.2	3,431.9
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	20,449.7	27,613.0	29,575.3
Հարաբերական արժեք, %	30.5	41.4	-
Բջնի համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	54,824.6	60,199.0	57,311.3
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	21,314.5	23,958.7	25,210.9
Հարաբերական արժեք, %	39	40	44
Կարենիս համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	19,774.9	21,009.6	22,711.3
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	15,684.4	17,139.0	20,369.2

³ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, աղյուսակը կառուցվել է հեղինակների կողմից, տվյալների աղբյուր՝ ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջետային ծախսերը:

Հարաբերական արժեք, %	79	82	90
Ֆանտան համայնք			
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	19,353.2	28,146.0	14,898.2
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	12,811.6	14,079.8	10,624.4
Հարաբերական արժեք, %	66	50	71

Աղյուսակ 3

Չարենցավան խոշորացված համայնքի աշխատանքի վարձատրության վրա կարարվող ծախսերը խոշորացումից հետո⁴

Համայնք /տարեթիվ	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Չարենցավան խոշորացված համայնք						
Ծախս ընդամենը (փաստացի, հազ, դրամ)	927,704.4	977,972.8	977,972.8	1,118,588.7	1,275,844.6	1,384,308
Աշխատանքի վարձատրություն (փաստացի, հազ, դրամ)	197,780.5	167,845.0	167,844.0	205,756.4	236,859.0	263,304.8
Հարաբերական արժեք, %	21	17	17	18	19	19

Ինչպես ցույց են տալիս աղյուսակներում ներկայացված տվյալները՝ Չարենցավան խոշորացված համայնքի կազմի մեջ մտնող բնակավայրերում (նախկին համայնքներում) մինչ խոշորացումը նկատվում է, որ աշխատանքի վարձատրության ծախսերի տեսակարար կշիռը համայնքի ընդհանուր ծախսերում միջինում հիմնականում 50 %-ից ավելի է:

2017 թ. հետո արդեն Չարենցավան խոշորացված համայնքում նկատվում է աշխատանքի վարձատրության ծախսերի համեմատաբար ցածր մակարդակ՝ ընդհանուր ծախսերում. 2017 թ.՝ 21 %, 2018 թ.՝ 17 %, 2019 թ.՝ 17%, 2020 թ.՝ 18 %, 2021 թ.՝ 19 %, 2022 թ.՝ 19 %: Սակայն, եթե փորձենք համեմատել նաև բացարձակ ցուցանիշները, ապա ստացվում է հակառակ պատկերը: Այսպես, մինչև խոշորանալը Չարենցավան համայնքի կազմի մեջ մտնող բնակավայրերում աշխատանքի վարձատրության ծախսերը 2015 թ. ընդհանուր առմամբ կազմել են շուրջ **195 մլն. դրամ**, ներառյալ՝ Չարենցավան համայնքը), իսկ արդեն խոշորացումից հետո՝ 2017 թ. այդ ցուցանիշը կազմել է շուրջ **198 մլն. դրամ**, 2020, 2021 և 2022 թթ. կրկին աճել է՝ համապատասխանաբար կազմելով շուրջ 206 մլն. դրամ, 237 մլն, դրամ և 263 մլն. դրամ:

Չարենցավանի համայնքապետարանի աշխատակազմին վճարվող աշխատավարձերի աճը խոշորացված համայնքի բնակչության թվաքանակի աճի և ՀՀ-ում նվազագույն աշխատավարձի բարձրացման խորապատկերին, ըստ էության, չէր էլ կարող նվազել, քանի որ համայնքի գործունեությունը խոշորացման արդյունքում համեմատաբար մեծ թվով համայնքների կառա-

4 Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, աղյուսակը կառուցվել է հեղինակների կողմից, տվյալների աղբյուր՝ ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջետային ծախսերը:

վարմանը և համաչափ ֆինանսական ապահովմանն է ուղղված, ուստի համայնքապետարանում հաստիքների կրճատում ակնկալելն իրատեսական չէր կարող համարվել: Հետևաբար՝ կարող ենք փաստել, որ խոշորացման արդյունքում Չարենցավանի համայնքապետարանի աշխատակազմի վարձատրության հարաբերական ցուցանիշները միջինում 22%-ի սահմաններում են, իսկ նույն ցուցանիշը խոշորացումից առաջ փոքր համայնքներում միջինում 50%-ից ավելի էր, թեև Չարենցավան համայնքում խոշորացումից առաջ այդ ցուցանիշը միջինում 14%-ի սահմաններում էր: Այս համատեքստում կարելի է փաստել, որ խոշորացումն ավելի շատ կարող է դրական արդյունքներ ունենալ հատկապես այն համայնքների վրա, որոնք մինչև խոշորանալը ծախսերի էական մասն ուղղում էին վարչական ապարատի պահպանմանը, ինչպես օրինակ Ալավարս, Արզական, Բջնի, Կարենիս, Ֆանտան համայնքները, և եթե մինչև խոշորացումը այս համայնքներն իրենց չէին կարող թույլ տալ որոշակի ֆոնդային ծախսեր, ապա խոշորացման արդյունքում առաջացել է այդպիսի հնարավորություն:

Աղյուսակ 9

Չարենցավան խոշորացված համայնքի բնակավայրերի մեկ շնչին բաժին ընկնող վարչական ծախսերը և դրանց տեսակարար կշիռները համայնքների ընդհանուր ծախսերում (2015 թ.)⁵

ԸԸ	Համայնք/ բնակավայր	Բնակչություն	Մեկ շնչին ընկնող վարչական ծախսեր	Վարչական ծախսերն ընդհանուր ծախսերի կազմում
1	Չարենցավան	39,494 մարդ	15,450 դրամ	99.1 %
2	Ալավարս	2,467 մարդ	20,193 դրամ	81.7 %
3	Արզական	2,945 մարդ	22,560 դրամ	99.6 %
4	Բջնի	2,963 մարդ	20,380 դրամ	100.3 %
5	Կարենիս	842 մարդ	24,952 դրամ	100 %
6	Ֆանտան	1,083 մարդ	20,113 դրամ	77.4 %
Ընդամենը		49,794 մարդ		

Համայնքի վարչական ծախսերը, սովորաբար, ուղղվում են համայնքի ընթացիկ խնդիրների լուծմանը՝ ի տարբերություն ֆոնդային ծախսերի, որոնք ուղղվում են կապիտալ միջոցների ձեռքբերմանը: Ներկայացված աղյուսակի տվյալներից ակնհայտ է դառնում, որ խոշորացումից առաջ Չարենցավան համայնքում մեկ շնչին ընկնող վարչական ծախսերը 2015 թ. կազմել են 15,450 դրամ, իսկ, օրինակ՝ Կարենիս համայնքում մեկ շնչին ընկնող վարչական ծախսերը մինչ խոշորանալը կազմել են 24,952 դրամ: Նման արդյունքները կանխատեսելի են, քանի որ Կարենիս համայնքը մինչ խոշորա-

⁵ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակների կողմից, աղյուսակը կառուցվել է հեղինակների կողմից, տվյալների աղբյուր՝ ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջետային ծախսերը:

ցունը ևս իրականացրել է միայն վարչական ծախսեր և Կարենիս համայնքի ծախսերի 82 %-ը ուղղվել է աշխատավարձի վճարմանը: Արզական համայնքում, նույնպես, գրեթե ամբողջ ծավալով իրականացվել են միայն վարչական ծախսեր՝ կազմելով ընդհանուր ծախսերի 99.6 %-ը, որի 41.4 %-ը ուղղվել է կրկին աշխատավարձերի վճարմանը:

Հատկանշական է, որ խոշորացումից հետո Չարենցավան խոշորացված համայնքում 2021 թ. մեկ շնչին ընկնող վարչական ծախսերը կազմել են 25,270 դրամ, իսկ վարչական ծախսերի տեսակարար կշիռը ընդհանուր ծախսերում խոշորացումից հետո կազմել է մոտ 99 %: Ստացվում է, որ խոշորացումից հետո Չարենցավան համայնքը շարունակել է պահպանել վարչական ծախսերի՝ ընդհանուր ծախսերում ունեցած մեծ տեսակարար կշիռ, ինչը թույլ է տալիս ենթադրել, որ խոշորացումը առանձնապես չի նպաստել ֆոնդային ծախսերի աճին:

Բացի այդ, չնայած նրան, որ վերլուծության մեջ դիտարկել ենք մեկ շնչին ընկնող վարչական ծախսերի անվանական արժեքները, այնուամենայնիվ, որոշ դեպքերում, Չարենցավան խոշորացված համայնքում այդ ցուցանիշի աճն ուղեկցվել է գնաճի բարձր տեմպով, ինչով էլ պայմանավորված՝ չենք կարող միանշանակ պնդել, որ խոշորացման արդյունքում մեկ շնչին բաժին ընկնող վարչական ծախսերն օպտիմալ չեն կառավարվել:

Եզրակացություն

Այսպիսով, Չարենցավան համայնքի ծախսերի արդյունավետության և դրանց օպտիմալ կառավարման տեսանկյունից՝ կարելի է փաստել, որ խոշորացման արդյունքներն այս մասով առավել շոշափելի են այն համայնքների համար, որոնք մինչև խոշորանալն իրենց ծախսերի կեսից ավելին ուղղում էին համայնքապետարանների աշխատակազմերի վարձատրությանը, ինչպես օրինակ՝ Ալավիարս, Արզական, Բջնի, Կարենիս, Ֆանտան համայնքներում: Մինչդեռ խոշորացման արդյունքում Չարենցավան բազմաբնակավայր խոշորացված համայնքում նկատվում է աշխատավարձերի ֆոնդի հարաբերական ցուցանիշի նվազում:

Չնայած ՀՀ-ում նվազագույն աշխատավարձի բարձրացմանը և համայնքի բնակչության թվաքանակի ավելացմանը՝ խոշորացումն էականորեն չի նպաստել օրինակ՝ համայնքապետարանի աշխատակազմի վարձատրության ծախսերի օպտիմալացմանը և հաստիքային միավորների կրճատմանը: Բացի դրանից, խոշորացմամբ շոշափելի արդյունքներ չեն նկատվել նաև վարչական ծախսերի կրճատման և ֆոնդային ծախսերի ավելացման ուղղությամբ: Չնայած նրան, որ բազմիցս նշվում է խոշորացման արդյունքում նախկին համայնքներում հնարավոր ֆոնդային ծախսեր իրականացնելու՝ խոշորացված համայնքի ներուժը, այնուամենայնիվ, Չարենցավան համայնքի վարչական ծախսերի 99% ցուցանիշը չի կարող փաստարկ հանդիսանալ դրա համար: Միաժամանակ, Չարենցավան համայնքում խոշորացումից հետո նկատվում են սեփական եկամուտների բացարձակ և հարաբերական արժեքների աճը, ինչը թույլ է տալիս ենթադրել, որ Չարենցավան համայնք-

քը, թեկուզև շատ չնչին աճի տեմպով, այնուամենայնիվ միտված է նվազեցնել պետական բյուջեից ունեցած կախվածությունը, ինչը ցույց են տալիս 11 տարվա կտրվածքով իրականացված վերլուծության արդյունքները:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- «ՀՀ վարչարարածրային բաժանման մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 07.11.1995թ., ՀՀԱԺՏ 1995/9 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=165211>,
- ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջեային եկամուտներ, https://www.mtad.am/pages/budgetary-revenues-ra-communities?file=panel5873&fbclid=IwAR2eVVkhJoTK9-WMUDuqghTTQdFVKQVMW8wfwlS_MHQFtEVli45vGZ_XB8
- ՀՀ տարածքային կառավարման ենթակառուցվածքների նախարարություն, ՀՀ համայնքների բյուջեային ծախսերը, <https://mtad.am/pages/budget-expenditures-of-ra-communities>, <https://mtad.am/pages/budget-expenditures-of-ra-communities>
- Priyantha W., Mudalige (2019). The Discussion of Theory and Practice on Decentralization and Service Delivery. *European Scientific Journal*. May 2019 edition Vol.15, No.14, page 125, ISSN: 1857 – 7881 (Print) e – ISSN 1857– 7431.
- Siti Aisyah (2010). *The Effect of Fiscal Decentralization on Economic Growth*. Institute of Social Studies, Graduate School of Development Studies, page 11

References

- «HH vachataratskayin bazhanman masin» HH orenk» [Law of the Republic of Armenia “On Administrative Territorial Division of the Republic of Armenia”], yndunvel e 07.11.1995t., HHAZHT 1995/9<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=165211>. (In Arm.)
- HH taratskayin karravarman yentakarrutsvatskneri nakhararutyun, HH hamaynkneri byujetayin yekamutner [Budgetary revenues of RA communities] https://www.mtad.am/pages/budgetary-revenues-ra-communities?file=panel5873&fbclid=IwAR2eVVkhJoTK9-WMUDuqghTTQdFVKQVMW8wfwlS_MHQFtEVli45vGZ_XB8 (In Arm.)
- HH taratskayin karravarman yentakarrutsvatskneri nakhararut'yun, HH hamaynkneri byujetayin tsakhsery [Budget expenditures of RA communities]. <https://mtad.am/pages/budget-expenditures-of-ra-communities>, <https://mtad.am/pages/budget-expenditures-of-ra-communities> (In Arm.)
- Priyantha W., Mudalige (2019). The Discussion of Theory and Practice on Decentralization and Service Delivery. *European Scientific Journal*. May 2019 edition Vol.15, No.14, page 125, ISSN: 1857 – 7881 (Print) e – ISSN 1857– 7431. (In Eng.)
- Siti Aisyah (2010). *The Effect of Fiscal Decentralization on Economic Growth*. Institute of Social Studies, Graduate School of Development Studies, page 11(In Eng.)

Амазасп Галстян

*Старший исследователь исследовательского центра «Амберд»
Армянского государственного экономического университета,
кандидат экономических наук
Эл.адрес: hamazasp.s.galstyan@gmail.com*

Кристине Татосян

*Ассистент Кафедры маркетинга
Армянского государственного экономического университета,
старший руководитель службы государственного контроля РА
Эл.адрес: kristine.tatosyan@gmail.com*

Гагик Бададян

*Ассистент Кафедры маркетинга
Армянского государственного экономического университета,
эксперт Министерства высокотехнологичной промышленности РА
Эл.адрес: gagikbadadyan@gmail.com*

**ОЦЕНКА УРОВНЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ И
ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ КРУПНЫХ
НАСЕЛЕНИЙ РА
(НА ПРИМЕРЕ ОБЩИНЫ ЧАРЕНЦАВАН КОТАЙКСКОЙ ОБЛАСТИ РА)**

Объектом исследования является оценка влияния административно-территориальных реформ РА с точки зрения децентрализации доходов населения и оптимального управления расходами. Предметом исследования являются доходы и расходы общины Чаренцаван Котайкской области РА.

Цель исследования – оценить влияние расширения на уровень децентрализации доходов и оптимального управления расходами общины Чаренцаван путем расчета изменения доли собственных доходов в общих доходах и изменения расходов на персонал муниципалитета (до и после расширения). Основные задачи исследования включают в себя анализ ключевых показателей децентрализации доходов общины Чаренцаван за период с 2012 по 2022 год, оценку их абсолютных и относительных значений, а также предоставление общей оценки. Также целью исследования является изучение изменений в фондах заработной платы и числе должностей в аппарате муниципалитета Чаренцаван в условиях укрупнения громады. На основе проведенного анализа предлагаются рекомендации по совершенствованию данной сферы. Основные результаты исследования в условиях современных проблем расширения сообществ призваны способствовать оценке их влияния на динамику увеличения/снижения собственных доходов в доходах конкретного сообщества, а также оценка уровня оптимизации управления затратами в разрезе до и после расширения, а также для дальнейшего проведения аналогичных

анализов. Новизна исследования заключается в том, что, в отличие от других статей, оно предоставляет анализ доходов и расходов конкретного сообщества до и после расширения в результате административно-территориальных реформ, проводимых в Республике Армения с 2015 года.

Ключевые слова: масштабирование, децентрализация доходов, оптимальное управление муниципальными расходами, персоналом, административными расходами.

Hamazasp Galstyan

*Senior researcher at “Amberd” Research Center,
Armenian State University of Economics, Ph.D. in Economics,
Email: hamazasp.s.galstyan@gmail.com*

Kristine Tatosyan

*Assistant Professor of the Chair of Marketing at
Armenian State University of Economics,
senior supervisor at the State Supervision Service, RA
Email: kristine.tatosyan@gmail.com*

Gagik Badadyan

*Assistant Professor of the Chair of Marketing at
Armenian State University of Economics,
expert at the Ministry of High-tech Industry, RA
Email: gagikbadadyan@gmail.com*

**ASSESSMENT OF THE LEVEL OF REVENUE DECENTRALIZATION AND
OPTIMAL COST MANAGEMENT OF LARGE COMMUNITIES OF RA
(IN THE EXAMPLE OF CHARENTSAVAN COMMUNITY OF KOTAIK
REGION, RA)**

The research subject is the assessment of the impact of RA administrative territorial reforms from the point of view of decentralization of community income and optimal cost management. The object of the research is the revenues and costs of Charentsavan community of Kotayk marz, RA.

The objective of the research is to evaluate the impact of enlargement on the level of revenue decentralization and optimal cost management of Charentsavan community by calculating the change in the share of own revenue in total revenue and the changes in the expenditure on the municipality’s staff (before and after enlargement). The main tasks of the research are to analyze the main indicators of revenue decentralization of the Charentsavan community for 2012–2022, their absolute and relative values and to give a summary assessment, as well as to study the change of salary funds and positions of the staff of the Charentsavan

municipality in the conditions of the enlargement of the communities, to present proposals for the improvement of the sector. The main results of the research in the conditions of the current challenges of the expansion of communities aim to contribute to the assessment of their impact on the dynamics of the increase/decrease of own revenue in the revenue of a specific community, as well as to the evaluation of the optimization level of cost management in the cut before and after the enlargement, as well as to the further implementation of similar analyses. The novelty of the research, in contrast to other articles, lies in the fact that in the co-examination of the administrative territorial reforms implemented in RA since 2015, almost no analysis was carried out that would be aimed at the study of income and expenses on the example of a specific community, before and after the enlargement.

Keywords: enlargement, revenue decentralization, optimal management of municipal costs, staff, administrative cost.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2023թ. հոկտեմբերի 14-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2023թ. հոկտեմբերի 26-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2023թ. նոյեմբերի 19-ին: